

SPOMINI PARTIZANSKEGA ZDRAVNIKA

Sredi septembra leta 1944 je prišla k meni dobro znana vdova iz Podjelovega Brda in me prosila, naj ji izderem zob. Dal sem ji lokalno anestezijo in čakal, da bo injekcija prijela. Ker sem jo dobro poznal, sva se med čakanjem začela pogovarjati. Med drugim mi je povedala, da je prišel prejšnji dan v Sovodenj dr. Ernest Demšar, in sicer na komando partizanske divizije, ki je bila takrat v Sovodnju, da bi se tam dogovoril o zdravljenju bolnih in ranjenih partizanov. Dejal sem ji: »Časi so taki, da mora vsak človek dobro paziti, kaj govori. Meni lahko zaupate, če bi vas pa slišal kak okupatorjev ovaduh, lahko to govorjenje plača dr. Demšar s svojo glavo.«

Tako sem zvedel, da se je vrnil v Žiri dr. Demšar, ki so ga v Žireh v juniju 1941 aretirali gestapovci in ga poslali v nemško taborišče Dachau. Kako je bilo, ko se je vrnil iz taborišča, piše o njem v knjigi Lesena žlica pisatelj Juš Kozak, in sicer na strani 223 in 224. Ko so Nemci konfinirali dr. Demšarja, so na njegovo mesto namestili dr. Volčjaka, ki mi je bil izredno dober stanovski tovariš vse do kapitulacije Italije, ko so okupatorji zapustili postojanko v Žireh in je dr. Volčjak z mnogimi Žirovci vred odšel med partizane. Dr. Demšar se je po vrnitvi iz Dachaua podal v Rovte, kjer je bila v izgnanstvu njegova družina. Ordiniral je v hiši, kjer je bila nastanjena komanda domobrancev. Ko se je vrnil v Žiri, je šel, kot sem slišal, v Škofjo Loko, da bi izposloval dovoljenje za naselitev v Žireh v svoji hiši. Nemci so ugodili njegovi želji, ker so verjetno računali na to, da ga bodo z žirovskimi zaupniki lahko »kontrolirali«. Nekaj dni pozneje pa izvem žalostno vest, da so dr. Demšarja domobranski črnorokci prišli iskat ter so ga na poti v Goropeke zve-rinsko ubili.

Kmalu potem, ko sem zvedel, kaj se je zgodilo mojemu stanovskemu tovarišu dr. Demšarju, sem bil po običajni »zvezi« klican k Anžonovcu v Srednjo vas, kjer sem »ordiniral« za partizane. Odzval sem se pozivu, v dobri veri, da

bom pomagal ranjenemu ali bolnemu partizanu. Nemalo sem se načudil, ko sem tam srečal svojega dobrega prijatelja in stanovskega tovariša dr. Staneta Skulja v uniformi partizanskega oficirja. Čeprav sem že prej zvedel, da je iz Kranja odšel v partizane. Ko sva se pozdravila, mi je povedal, da je sanitetni referent pokrajinskega odbora OF za Gorenjsko in zakaj me je dal poklicati. Obveščevalci so ga opozorili, da so prek zaupnikov, ki jih imajo med okupatorjevimi pomagači, izvedeli, da me bodo prijeli in ubili. Na kaj takega sem bil že dolgo pripravljen, saj mi je bilo jasno, da vsi ljudje vedo, celo »domobranci«, kakšno je moje razmerje do OF. Mnogi domačini, ki so prenašali od mene prejeti material za ilegalce, so potem, ko je bila v Gorenji vasi ustanovljena domobrantska postojanka, klecnili in prešli k domobrancem. Ko mi je prijatelj dr. Skulj to povedal, sem se zavedel, da je najbolje, da se čimprej umaknem v »ilegalo«. Ker sem bil prepričan, da mi bo pritem najlaže pomagala moja žena, sva se z dr. Skuljem dogovorila, kdaj in kje se bo moja žena sestala z njegovim zaupnikom in se z njim dogovorila za način »ugrabitve«, s katero sem zaščitil družino pred posledicami svojega odhoda v NOV.

Dr. Skulj je soglašal z mojim predlogom in mi obljubil, da se bo vse zgodilo tako kot sva se dogovorila. Že naslednji dan je šla moja žena v Srednjo vas, kjer se je sestala s tov. Valentinom Hrenom, ki je bil tedaj poročnik in zvezni oficir pokrajinskega odbora OF za Gorenjsko. Sestanek je bil na njivi, zasajeni s koruzo. Dogovorila sta se, da me bodo čez dva dni na istem mestu ob petih popoldne »napadli« in odpeljali s seboj. Žena je med tem poskrbela za nahrbtnik z mojimi stvarmi in ga že v naprej poslala ugrabiteljem. Sam sem že pripravil svoj zdravniški kovček z vso zdravniško opremo.

Za to sem si že prej pripravil nerjava večje instrumente V2A iz Kruppovega jekla.

Naj že sedaj omenim, da so moj kovček v nemški ofenzivi dne 2. decembra 1944., ko so hoteli očistiti Benečijo in Režijo, dobili Nemci v svoje roke in ga odnesli, kot sem pozneje zvedel, s seboj, medtem ko so vso opremo, med njimi tudi mojo, sežgali. Povem naj še to, da sem bil takrat službeno odsoten v Goriških Brdih ter sem dal dragoceni kovček področnemu bolničarju z naročilom, naj skrbno pazi nanj, bolničar pa je dezertiral in prepustil moj kovček Nemcem, tako da sem vse zahajkal razen slušala za pljuča in srce, ki sem ga imel pri sebi.

Dne 25. septembra, ko sem odhajal od doma, je bilo zelo deževno in temperatura je padla na 5 nad ničlo, tako da sem se moral kar toplo obleči. Še enkrat sem dobro pregledal kovček, ali nisem morda kaj pozabil, ko se je pri meni oglasil nemški oficir, sicer tudi podeželski zdravnik v civilu, ter se v pogovoru z menoj tako dolgo zadržal, da sem bil že kar nestrpen, ker se je že bližala ura mojega odhoda. Z zadovoljstvom sem ugotovil, da ni posebno vnet za nacizem. Ko je naposled le odšel, spet potrka nekdo na vrata. Pogledam, kdo je in spoznam Kumrovega Franca (Čadeža) s Hotavljem v domobranski uniformi. Nekolikanj nestrpno vprašam: »Kaj bi rad?« Povedal mi je, da so domobranci zasliševali nekega mladega fanta iz Volake, ki jim je o mojem delu za OF veliko povedal in da me bodo še nočoj aretirali. Pri tem sem se spomnil, da je prav Čadež, preden je pristopil k domobrancem, velikokrat partizanom odnašal zavoje in gazo, ki sem mu jih dal jaz. Čadež mi je rekel, da fantič iz Volake nima nobenih dokazov ali prič in da naj le tajim, nakar me bodo izpustili.

Po osvoboditvi mi je žena povedala, da so me še isti večer okrog 8. ure zvečer, prišli domobranci aretirat. Bili so tako besni, ker sem se jim pravočasno izmuznil (izvedeli so to od nemške žandarmerije, ki je bila še isti večer obveščena o moji »ugrabitvi«), da so streljali v našo hišo. Še danes je zapičena ena krogla v stopnice, za spomin na ta večer.

Domobranci so verjetno pozabili, da sem zdravnik, ki je dolžan pomagati vsakemu človeku, ne glede na to, kdo in kaj je. Brž so pozabili, da sem izpostavljal svoje življenje tudi tedaj, ko sem šel reševati njihovega tovariša — domobranca. Bilo je to dne 19. 7. 1944. Ob

štirih zjutraj je zapel hišni zvonec. Spal nisem, ker je vso noč pokalo pa so zažigalni izstrelki zažgali več gospodarskih poslopij, tako da se je videla vsa Gorenja vas kot bi bil dan. Prejšnji večer je Vojkova brigada začela napadati domobranksko postojanko na Hotavljah; njen I. bataljon pa je preprečeval domobranski postojanki in seveda tudi nemškim postojankam v Gorenji vasi, da bi jim lahko šle v pomoč. Ko sem vstal in pogledal skozi okno, kdo je, sem zagledal nemškega žandarja. Povedal mi je, da so domobranci telefonično obvestili iz sokolskega doma žandarmerijo, da hočejo zdravnika, ker da je neki domobranec težko ranjen. Hitro sem se oblekel, vzel majhen kovček in hitel tja, kamor mi je bilo naročeno. Ko sem prišel do betonske ograje, ki je vodila k hiši, mi prižvižga mimo ušesa iz bližnjega hriba krogla. Verjetno je nadziral soslednjo žandarmerijsko postajo ostrostrelec, ki je bil v tako imenovanem Taboru in sprožil, ko me je zagledal; še danes se pozna v betonu odkrušek, kamor je udarila meni namenjena krogla. Srečno sem prišel do sokolskega doma, kjer sem spoznal v ranjenem domobrancu »Tomince« iz Srednjega Brda. Kljub temu, da sem zanj tvegaj življenje, mu nisem mogel več pomagati, preveč je imel razmesarjen prsni koš. Izdihnil je kmalu nato, ko sem ga pregledal.

Ko sem se naposled znebil nemškega kolega in domobrancia, sem hitro skočil na kolo ter se v hudem nalivu odpeljal proti Srednji vasi. Med vožnjo sem srečal dolgo kolono Nemcev (žandarjev in graničarjev) ter domobrancev, ki so se vračali iz »akcije« na partizane. Ko so me vprašali, kam hočem v tako slabem vremenu, jim odgovorim, da mora zdravnik opravljati svojo dolžnost, ne glede na to, kakšno je vreme. Ob prihodu v Srednjo vas na dogovorjeni kraj, nisem našel nikogar, ker so se verjetno umaknili, ko so videli nemško-domobranksko kolono. Zato sem nadaljeval pot proti Poljanam, k Maroltovim. Gospodinja je bila teta moje žene. Zaupal sem ji, kaj me je napotilo v Poljane. Prosil sem jo naj pove, če bi jo kdo vprašal, da so me klicali v Gabrško goro, kjer bi me moral nekdo počakati, a da so me iz nerazumljivega razloga »potegnili«. Nakar sem se slabe volje vrnil v Gorenjo vas. Ko sem se vračal proti domu, sem v Srednji vasi za vsak primer snel kapuco pelerine z glave, da bi me partizani spo-

znali, če bi bili v bližini. In res — ko sem snel kapuco, so pritekli po klanecu do mene na cesto trije partizani, in sicer poročnik Hren ter mežnar s Križa, Jože Ržek, tretji, ki ga nisem poznal, pa je bil menda Selčan. To se je dogajalo pred Čudetovo hišo v Srednji vasi, kjer sta na hišnem pragu klepetali dve ženski. Tov. Hren mi je rekel: »Z menoj boš šel ter zagrabil za kolo, ki sem ga spustil.« Odvrnil sem mu: »Pustite me, saj vidite, da opravljam samo svojo dolžnost in še celo ob tako slabem vremenu, kot je danes.« Ko se ženski nikakor nista premaknili, je pokazal Hren na brzostrelko ter vprašal: »Ali naj?« Ko sem mu pokimal, je sprožil rafal ter sta se obe izgubili. Moj nahrbtnik je imel tovariš s Selškega že na ramah, tov. Hren pa je vzel moj zdravniški kovček. S kolesom je vstopil v Čudetovo hišo in naročil, naj moje kolo dostavijo mojim v Gorenji vasi. Še ves čas je deževalo, mi smo pa šli v hrib in preko Lovskega Brda ter Volče prišli vsi premočeni v Javorje, kjer smo se ustavili pri »partizanski mamici« Dermotovki (Stibljevi), ki nas je nadvse ljubeznivo sprejela pod svojo streho. Ko me je ženska zagledala med prišleki, je dvignila obe roki in rekla: »Kaj ste morali tudi vi bežati v gmajno?« Odgovoril sem ji: »Saj sem se že dosti izpostavljal, končno pa je tudi za mene prišel čas, da moram od doma.« Pri Dermotovih sem srečal tudi »Kožuhovega Jerneja« s Kovskega vrha, ki je bil ves skrušen, ker je zvedel, da so mu ta dan ubili ženo, ki zaradi gnojne rane na nogi ni mogla zbežati pred sovražnimi zasledovalci. Domobranski krvnik jo je baje v gozdu za Trebijo pod Oselico zverinsko ubil. Dobra »Dermotovka« mi je, ker sem bil ves premočen, prinesla svežega perila in oblačila svojih sinov, da sem se preoblekel, moja pa je dala na toplo peč, da so se čez noč posušila. Nato mi je pripravila še dobro večerjo: ajdove žgance, dobro zabeljene z ocvirki in toplim mlekom, in še ležišče na topli peči. Spal sem slabo, ker sem mislil na svojo družino. Pustil sem jo samo v najtežjem času, ko bi me najbolj potrebovali, pa tudi zato, ker so vso noč vpili vozniki in škripala kolesa vozov, ki so vozili iz okoliških vasi hrano partizanom. Šele proti jutru sem malo zaspal. Ob 6. uri je prišel pome tov. Hren, da bi nadaljevala pot. Ko sva pozajtrkovala, je zasijalo sonce in šla sva v najlepšem dnevu nad Gorenjo Zetino in dalje čez Črni kal, na

selško stran, kjer sva se po bregu spustila v Potok, kamor sva prispela zgodaj dopoldne. Ustavila sva se pri Šturmovih. Gospodinja me je nadvse prisrčno pozdravila ter mi rekla, da me dobro pozna, saj je bila Kožuhova iz Leskovice, ki se je primožila v Potok. Postregla mi je s kosilom in večerjo. Pri njih se je drževal tudi partizanski čevljar, ki mi je dobro okoval čevlje, ki so bili sicer terenski, niso pa bili okovani. (Tudi ti čevlji so postali žrtev plamenov dne 2. de. cembra v Benečiji).

V Potoku — bila je prva partizanska vas — sem srečal dosti znancev, med njimi prvoborca iz Gorenje vasi Viktorja Osredkarja-Borisa. Popoldne pa je prišel še prijatelj dr. Škulj-Koko. Še zadnjič sem se mu zahvalil za njegovo uslugo ter mu še enkrat stisnil roko. Ostala sva v pismenih stikih in poskrbel je tudi, da sem si z ženo lahko dopisoval.

V Potoku sem prenočil. Tov. Hren mi je povedal, da bo prišel pome naslednji dan ob 6. uri zjutraj. Ni mi povedal, kam bova šla.

Gospodinja mi je še pred 6. uro prinesla zajtrk, postregla je tudi tov. Hrena. Povedal mi je, da morava biti točno ob 8. uri pri italijanskih vojašnicah na Črnem vrhu za Blegošem. Na cilj sva prišla kakih 10 minut pred določenim časom. Pri teh vojašnicah nisem bil še nikoli. Ogledoval sem si jih, ko sem zaslísal po cesti iz cerkljanske smeri avto. Opozoril sem tov. Hrena. Zato sem se začudil, ko mi je mirno odvrnil: »Ne vznemirjaj se, ta avto je naš.« Prav ta čas pa sta prišla iz leskovške smeri proti nama dva partizana. V prvem sem spoznal tov. Maksa Krmelja-Matijo, drugega pa mi je predstavil Krmelj: »Bogdan Osolnik.« Medtem je avto, ki sem ga prej slišal, pripeljal že do vojašnic ter se pri nas ustavil. Bil je to 4-sedežni avto znamke DKW. Ko je šofer odprl vrata, sta vstopila vanj oba tovariša, naju pa sta povabila. Da sva prisedla. Tov. Krmelju sem med vožnjo pripovedoval svojo zgodbo ter mu, ko sem videl, da me hoče obdržati na Gorenjskem, izrazil željo, da bi mi bilo zaradi družine najbolj ustreženo, če bi ostal čimdlje od Gorenje vasi. Krmelj je soglašal in mi obljubil, da bo moja želja upošteval. Med vožnjo sem tudi izvedel, da bo odšel tov. Krmelj v Belo krajino, na njegovo mesto pa bo prišel tov. Osolnik. Zvedel sem tudi, da smo namenjeni na štab IX. kor-

pusa, ki je bil ta čas v Lokvah nad Čepovanom. Med vožnjo sem ugotovil to, da je tov. Hren Krmelja verjetno obvestil, da sem zbežal v ilegalo. Krmelj je zamenjavo funkcij izkoristil in mi omogočil, da sem se z avtom pripeljal med partizane. Tov. Hren se je od nas poslovil že v Cerknem. Zahvalil sem se mu, da mi je pomagal nositi opremo in kovček, pa mi je odvrnil, da je to rad storil, da bi se mi oddolžil za vse, kar sem storil za njegovo mater.

V Lokve smo se pripeljali brez težav ali motenj. Pred štabom sta me zapustila tudi tovariš Krmelj in Osolnik, češ naj počakam, ker imata opravka pri komandantu korpusa. Čakal sem dobre pol ure, ko mi je Krmelj povedal, da me bo šofer odložil na sanitetnem odseku vojne oblasti IX. korpusa in da so načelnika odseka telefonično že obvestili, da pridem. Na sanitetnem odseku me je nadvse prijazno sprejel njegov načelnik (takrat je bil medicinec) Jože Satler. Pri njem je bil tudi dr. Branko Volavšek, ki se je nekaj dni prej vrnil iz Tomšičeve brigade. Z njim je bila tudi njegova žena, tolmač pri angleški misiji na IX. korpusu. Pravkar je pripravljala za natis pesmi O. Vrhunca-Blaža Ostrovrharja. Tam sem se seznanil tudi z veterinarjem dr. Križničem. Med njimi sem se prav dobro počutil, saj so se vsi tako vedli kot bi bil že star partizan. Za to se imam gotovo zahvaliti tovarišu Krmelju. Verjetno je dal komandantu korpusa najboljšo oceno o meni. Njemu dolgujem veliko hvalo že iz leta 1943, ko naju je s sinom rešil, da nisva padla v novembrsko hajko. Tovariša Krmelja sem že dolgo poznal, ker je bil tudi član upravnega odbora »elektrarniške zadruga« v Poljanah, kjer smo z drugimi odborniki na sejah, ki so bile v Poljanah pri »Prodovcu« (Pavlu Debeljaku), reševali probleme elektrifikacije Poljan in Gorenje vasi. Tovarišu Krmelju sem hvaležen tudi za neomejeno zaupanje, ki sem ga bil deležen v ilegalnem delu in ves čas sodelovanja v NOB.

Nekoč po osvoboditvi me je tov. Krmelj v Gorenji vasi vprašal, če že imam spomenico 1941. Ko sem zanikal, mi je priporočil, da j zaprosim zanjo, češ da jo bom gotovo dobil. Odgovoril sem mu: »Kar sem delal, sem imel za svojo dolžnost kot pripadnik trpečega slovenskega naroda, ne pa iz koristoljubja. Če menijo, da sem spomenico zaslužil, naj mi jo dajo, prosil pa ne bom zanjo.« Ko

sem šel 1958. leta v pokoj, sem bil »slabo« upokojen, kar je razvidno iz tega, da sem za februar 1965, ko sem bil že reaktiviran, prejel polovico pokojnine v znesku 15.000 starih dinarjev. Da bi si vsaj malo izboljšal položaj, ker moja žena ne prejema nobene pokojnine, čeprav je pri meni »garala« skoraj 40 let, sem se spomnil tov. Krmelja in ga zaprosil, naj mi da izjavo o mojem delu med okupacijo. Tov. Krmelj mi je ustregel ter mi napisal izjavo, datirano s 5. 1. 1964 s pripombo, naj se mi prizna za moje delo dvojno štetje od julija 1941. dalje. Listino sem poslal Skupnosti socialnega zavarovanja v Kranju. Od tam sem dobil kmalu nato poziv, naj se javim v Kranju, kjer sem zvedel, da občinski odbor ZB ni osvojil predloga tov. Krmelja ter odobril dvojno štetje le od 15. decembra 1941. dalje. Uslužbenka pri odseku za pokojnine me je vprašala, če se bom proti izreku ZB Škofja Loka pritožil, kar pa sem s posmehom odklonil. Tudi za to, da dobivam sedaj 90-odstotno pokojnino, se imam zahvaliti tov. Krmelju.

Vedno sem se trudil, da ne zapravim tega zaupanja. Prav to mi je prihranilo mnogo neprilik, ki so prizadele nekatere moje stanovske tovariše. (Za primerjavo glej: dr. Franci Derganc **Okrvavljena roža**, stran 165 in 166). Kolikšnega zaupanja sem bil deležen, dokazuje dejstvo, da sem na kobariškem vojnem področju dobival gesla in odzive kar za 14 dni skupaj. Nekoč smo se na štabu kobariškega vojnega področja pogovarjali o tem ter sem omenil, da nosim napisana gesla vedno s seboj. Komisar področja, tov. Drago Košmrlj, pa je dejal, da ga skrbi, če bi me ujeli in bi gesla padla v sovražne roke. Potolažil sem ga z besedami: »Tovariš komisar, zaradi tega pa bodi brez skrbi, ker bi se vsak, ki bi se hotel kot nepoklican poslužiti teh gesel, ujel kot muha v pajkovo mrežo, ker ne bi poznal enostavnega ključa, kako sem zmešal datume gesel, ki ga poznam samo jaz«.

Jožetu Satlerju sem dolžan hvalo, ker je upošteval mojo željo ter me poslal na goriško vojno področje, kjer naj bi opravljal funkcijo sanitetnega referenta za spodnji del področja, medtem ko je v istem svojstvu za zgornji del prevzel nalogo tov. dr. Jože Bežek.

Tov. dr. Jožeta Bežka sem srečal spet, ko sem bil odrejen v Šmarje na Vipavskem. Takrat mi je dr. Bežek po-

tožil, da so mu Nemci požgali bolnico, ki jo je postavil v Erzelju. Uspelo mu je rešiti vse bolnike. Tedaj sem mu dal nekaj instrumentov, s katerimi sem bil dobro založen. Komanda goriškega vojnega področja je bila tedaj v Vrtovinu. Njen komandant je bil major Anton Milič-Marko, ki sem ga spoznal kot namestnika komisarja Vojkove brigade tedaj, ko me je s sinom vred zajela ter spustila po odredbi sekretarja oblastnega komiteja za Gorenjsko Maksa Krmelja. Tov. Milič me je z GVP poslal na območje komande mesta Sežana. Ker sem nosil s seboj le zdravniški kovček, sem dobil tu bolj pripravno platneno bolničarsko torbico. Na komandi mesta Sežana sem srečal komisarja Aca Bratovža. Z njim sem šel v bližnjo Rubijo, nato pa sva se vrnila v Mihele na sedež komande mesta Sežana. Iz kovčka sem preložil v platneno bolničarsko torbico instrumente. Tovariš komisar je menil, da bi moral kot zdravnik imeti vsaj usnjeno torbo in me vprašal, če bi mi ustrezala taka, kot jo ima on. Pokazal je na popolnoma novo torbo. Ko sem mu pritrnil, je segel po svoji torbi, jo izpraznil ter mi jo ponudil. Zvesto mi je služila do osvoboditve in celo do upokojitve. Uporabljal sem jo za potrebščine za cepljenje otrok. Ostala je pri hiši kot ljub spomin na dobrega komisarja Aca Bratovža, ki je bil krepak, prostodušen in zelo bister fant. Ob prvem srečanju mi je povedal, da mu je komisar goriškega vojnega področja naročil, naj mi pomaga urediti bolnico za potrebe spodnjega dela Vipavske doline. Tov. Aco mi je takoj poiskal ustrezen prostor v Pedrovem na meji med Vipavsko dolino in Krasom. Pedrovo je majhen zaselek nad Rihemberkom (Branikom). Ob bolnici je bil tudi suh in skrit bunker iz betona. Zgradil ga je hišni lastnik. Komisar Aco je poskrbel tudi za opremo bolnice. Dobil je celo žimnice in odeje ter kar dva radijska aparata. Poskrbel je tudi da so članice SPZZ z območja Sežane pripepljale lojternik, poln zavitkov z dobrotami, ki so jih napekle te dobre Kraševke!

Ko je že beseda o tem dobrem tovarišu, naj povem, še, da sem v bližnji Škrbini prvič prisostvoval javni razpravi ljudskega sodišča, ki ga je vodil sodnik. Spominjam se, da je bil iz Maribora, ne vem pa več, kako se je pisal. Tožilec je bil tov. Kersič, absolvent prava iz Ljubljane, zagovornik pa jim je bil »ex offo«

postavljen tov. Aco Bratovž. Obravnava je tekla o dveh ljudeh, starejšem možu in mladem dekletu. Sodnik je prebral obtožnico, nato je govoril javni tožilec, ki je za oba predlagal smrtno kazen. Tovariš Aco pa je tako dobro zagovarjal oba obtoženca, da jim je predsedujoči sodnik prisodil le nekaj let prisilnega dela, nakar so navzoči (bilo jih je veliko) začeli spontano ploskati. Po tej razpravi mi je dejal župnik iz Škrbine, ki je dobro poznal našega pesnika Simona Gregorčiča, ko je župnikoval v sosednji fari Rihemberku: »To je pa res bila lepa razprava, tako si predstavljam res pravo ljudsko sodišče«. (Tov. Aca Bratovža sem še srečal potem, ko sem bil na kobariškem vojnem področju, ko je bil komisar komande mesta Breginj in še po osvoboditvi, ko je bil komisar komande mesta Postojna, jaz pa prav tam sanitetni referent, dokler nisem zbolel in so me prepeljali v Ljubljano na kliniko.

Ko sem bil zadnje dni septembra 1944 na sanitetnem odseku vojne oblasti IX. korpusa, sem po enem letu spet srečal že omenjenega tovariša dr. Volčjaka iz Virmaš pri Škofji Loki. Še preden sem odšel v NOV, sem zvedel o njem, da je odkril lokacijo za najbolj skrito partizansko bolnico pri Cerknem. To sem zvedel od nekega pred nekaj leti umrlega moža, ki je bil pri dr. Volčjaku za bolničarja. K meni je prišel zelo izčrpan in mi povedal, da je shajkal od dr. Volčjaka, ker ni mogel več zdržati prenapornega dela, priznal pa je tudi, da je najtežja fizična dela opravljal dr. Volčjak sam. Dr. Volčjaku pa ni bilo prihranjeno nobeno razočaranje. Ko sem ga spet srečal, je bil moralno »rehabilitiran«. Ko sem prišel na KVP, sem ga spet srečal v Benečiji. Z njim sem skupaj delal v njegovih strogo zakonspiriranih bolnicah »Završnik Jakob« pod zaselkom Kuščarji na Kambreškem, »Vršček« na planini nad cerkvico, zgrajeno po prvi svetovni vojni, »Javorica« ter »Zakolič« v Goriških Brdih. Z dr. Volčjakom sva »obdelala« marsikaterega bolnega in ranjenega borca, on je bil pravi mojster za skrite bolnice, kar je že dokazal, ko je poiskal lokacijo za bolnico »Franjo«. Bolnica »Završnik Jakob« je bila na tako skritem kraju, da so bili nad njo Nemci samo 50 m oddaljeni, pa je niso našli. Bolnica je bila po bližnjici od Rukina, kjer je bil sedež komande KVP, oddaljen le kakke pol ure (bližnjico smo poznali samo trije: dr. Volčjak, moj kurir Stojan in

jaz). Zanimivo je, da je komandantov kurir Ramazan, ki je bil Mongol, za pot preko javke do bolnice potreboval celih 6 ur ter je moral zadnje dele poti bresti po vodi do velike ovijalke ob izlivu potočka, ki je prihajal iz bolnice ter služil kot pitna voda ter za kuhinjo in vodno izplakovanje stranišča. Z dr. Volčjakom sem opravil po nalogu komisije za ugotavljanje vojnih zločinov za zahodno Primorsko, ki ji je bil vodja tov. Gruntar, tudi zadnje obdukcijo v svojem življenju. (Pred okupacijo smo morali okrožni zdravniki opravljati to delo, če je pristojno sodišče zahtevalo sodno obdukcijo.) Okoliščine te obdukcije so bile zanimive, ker nama je služila za mizo ogromna ravna skala, ki je bila v sredi večjega pritoka mejne reke Idrije. Skala je bila prav blizu bolnice. Obdukcija je pokazala, da smrt moža ni v nobeni zvezi z mučenjem na spolovilu, ki mu je bil nesrečni izpostavljen v nemškem taborišču. Izhiral je za rakom trebušne žleze slinavke. To je bil tudi edini bolnik, ki nama je v tem času umrl. Ko je v mesecu marcu zginil sneg s pobočja Kolvrata, sem za potrebe KVP uredil v vasi Klinec bolnico. Pri delu mi je zelo pomagal komisar, katerega priimek sem že pozabil. Bil je bolan na obeh. Imel je »zeleno mreno« ter zato skoraj popolnoma slep. Bil je zelo skrben ter ga nosim v najlepšem spominu. S tov. Volčjakom sva delala skupaj, dokler smo bili v Benečiji. Po osvoboditvi je imel obilo dela, ker je moral likvidirati obstoječe bolnice. Ostal je v JNA kot vojaški zdravnik z bogatimi izkušnjami. Ob neki priliki me je seznanil z načelnikom sanitete IV. armade polkovnikom dr. Južničem, ki mi je dal dne 5. julija 1945, ko sem zapustil interno kliniko, odpustnico iz JLA s pripombo »Potreben na civilnem sektorju.«

Ko sem uredil bolnico v Pedrovem, jo je prišel pogledat tov. Satler. Bil je zadovoljen z opremo. V Pedrovem sem ostal do konca oktobra, ko se je GVP znašlo v sovražnikovem ofenzivnem sunku. Z njim sem tudi jaz prispel v Gradišče na klancu Vipavske doline. Tam sem v najslabšem vremenu prejel poziv, naj se javim na sanitetnem odseku vojne oblasti IX. korpusa. Takoj sem šel na pot ter našel tov. Satlerja v Zg. Trebuši. Povedal mi je, naj se javim na kobariškem vojnem področju, kjer bom poslej sanitetni referent. Menil je, da bo služba sicer naporna, a ne bolj kot v Poljanski

dolini. Ker se bliža konec vojne, bom, tako je dejal, na varnem, medtem ko bo korpus izpostavljen večnim napadom. Kako dobro je napovedal! Korpus je bil skoraj neprestano v bojih, medtem ko sem jaz v Benečiji in Goriških brdih imel mir, razen 2. decembra, 3. marca in še enkrat sredi aprila, ko je bilo »vroče«.

Preko Cepovana, Lokovca in Banjske planote sem prišel do Anhofvega, kjer sem dobil »zvezo«, da sem preko mostička šel na drugi breg Soče ter se zagnal v strmi hrib do Zapotoka. Tam sem v nekem hlevu prenočil in si med spanjem nabral dobro porcijo uši. Ves čas me je vodil kurir, ki je bil doma iz Želina pri Cerknem in je vzdrževal tedensko zvezo med korpusom in kobariškim vojnem področjem. Nekaj dni pred tem je prihajkal v Velendol ob mejni reki Idriji (Iudrio) iz Imenja v Goriških Brdih. Takrat je bil komandant področja poročnik Oskar Reja, doma iz vasi Vipolže v Goriških Brdih. Pozneje je prevzel komando kapetan Tine Derenda, komisar pa je bil major Branko Kuk iz Bovca, ki je bil po osvoboditvi član razmejivne komisije in se je pri prometni nesreči smrtno ponesrečil. Sedež KVP se je preselil v Benečijo. Zato smo vkorakali v Srednje (Stregna), kjer smo ostali do 2. decembra 1944, ko so okupatorji hoteli očistiti slovensko Benečijo ter Rezijo vsega, kar spominja na partizane.

Medtem ko so me iskali Nemci, ki so jim skrivači povedali, kje prenočujem, in sem se jim srečno izmuznil, je moštvo vojnega področja preživljalo težke trenutke. Komandant in komisar sta se komaj rešila in padlo je veliko tovarišev. Nemci so skurili vso našo opremo, le moj zdravniški kovček, kot sem pozneje zvedel od očitvidcev, je šel z njimi v Videm, da sem rešil samo slušalo za srce, ki sem ga nosil s seboj.

Ko sem prišel na kobariško vojno področje, je bil tam sanitetni referent dr. Karel Rutar, zdravnik in rojak iz Gorice, ki sem ga poznal iz let, ko sem hodil na vadnico v Gorico, veterinarski referent pa Franc Karlin, brat gostilničarja Gašperja v Plevni pri Skofji Loki. Oba tovariša sta bila kmalu po mojem prihodu v kobariško vojno področje premeščena v brigadi, jaz pa sem po kolegu dr. Rutarju podedoval njegovega kurirja Stojana Sfiligoja, ki se je kmalu navezal name tako, da sem ga imel rad, kot bi

bil moj sin. Klical sem ga »sinko«, on pa mene »očka«, kar je potem postalo moje partizansko ime.

Stojan mi je ostal zvest do osvoboditve in ga je dobri tovariš Aco, ko sem moral zapustiti Postojno, na mojo željo odpustil iz vojske, da je šel domov k očetu. Bil je edinec. Ko ga je njegov pravi stric dr. Sfiligoj, ki je bil advokat v Trstu, omenja ga Lavo Čermelj v svoji knjigi **Med prvim in drugim tržaškim procesom**, ki je izšla leta 1972 v Slovenski matici, nagovarjal, naj ostane pri njem za »kurirja«, dobri Stojan ni hotel poslušati niti mojih tehničnih ugovorov ter mi je ostal do konca najzvestejši in najboljši tovariš.

Po decembrski ofenzivi se je sedež kobariškega vojnega področja premaknil v beneško vas Spodnji Trbilj, kjer smo ostali do 2. marca 1945. Takrat me je poslal komandant v Goriška Brda, kjer naj bi pregledal večje število mobilizirancev. Verjetno so bili na delu skrivavci, ki so kot v decembru spet obvestili Nemce, da se bo spet »mobiliziralo«.

Dne 3. marca sva padla pri Zgornjem Brezovku nad Kožbano s Stojanom v zasedo, pa sva srečno odnesla pete. Povsod sva videla nemške vojake. Nenadoma zagledam nekega partizana na konju, kmalu za njim pa mojega stanovskega tovariša dr. Pavla Osserja, ki je bil iz Buttrija. Deloval je kot okrožni zdravnik za civilne potrebe. Ker je šel moj stanovski tovariš v smeri, kjer sva pred tem videla Nemce, sem ga hotel opozoriti, da je v nevarnosti, takrat pa se je zgodilo dvoje: kurir Stojan mi je zaprl usta, medtem ko je nad nama zadonel krik: »In alto le mani« ter je začelo pokati. Oba s Stojanom sva se v hipu zatrkjala po hribu v strelske rove iz prve svetovne vojne. Ko sem se privaril do rešilnega grmovja, mi je zmanjkalo moči. Padel sem ter nisem mogel več naprej. Prejšnji dan sem imel okoli 40° C vročine. Vedel sem, da sva oba izgubljena, če se v zadnjem hipu ne zgodi čudež, zato sem zaklical fantu: »Sinko, pusti me in se reši!« Zvesti Stojan mi je odgovoril: »Brez tebe nikamor, očka!« Oprtal si me je ter zbežal v odrešilno hosto. Tako sva se brez praske rešila, kar je bilo zares neverjetno, saj sva bila oba prekrita z ruševjem in prstjo. Kmalu nato sva se oddahnila in okrepcala. Obžalovala sva usodo dobrega tovariša dr. Pavla, ki je postal žrtev človekoljubnega poklica. Ker je Stojan kot domačin poznal do-

mala vsak kamen, sva se do noči prilazila do njegove rojstne vasi Snežeče. Z dogovorjenim znakom je potrkal na okno domače hiše in odprli so mu. Oče, ki je odpiral, naju je opozoril, naj bova previdna, ker so v vasi Nemci. Spravil naju je v hišni bunker, kjer sva prespala noč ter slišala nad glavo hojo nemške straže, ki »naju je stražila«.

Drugi dan, ko so Nemci izginili, sva se napotila v Sp. Trbilj, kjer sva našla le ekonomo, zastavnika »Venca«, ker se je štab vojnega področja premaknil v Rukin. Zastavnik me je debelo gledal ter me začuden vprašal, če sem res živ, ker je tedaj že vedel, da je padel »zdravnik«. Povedal sem mu žalostno zgodbo ter ga vprašal, ali ima kaj za pod zob. Z nama je bil tudi Mirko Sinkovec. po domače Logarjev, sva iz krušne moke naredila žgance, jih zabelila s suhim špehom, Stojan pa je pri kmetu, ki ga je dobro poznal, dobil mleka, tako da smo se vsi okrepcali. Oba Brica sta se sicer branila, da ne bosta jedla »surove moke«, ko pa sta na prigravkarje le poskusila, jima je dobro teknilo.

O usodi dr. Pavla je nedavno pisal tudi tov. Ciril Zupanc, ki je bil tudi funkcionar kobariškega vojnega področja. Takrat sem prvič videl »red za hrabrost«, ki ga je tedaj prejel tov. Zupanc.

Po teh dogodkih sem bil v vasi Debenje, kjer smo ostali do zadnje sovražne ofenzive, ki smo jo doživeli 12. aprila 1945. Takrat smo se dokončno poslovili od nas tako ljube slovenske Benečije. Beneški Slovenci so bili od nas odtrgani s plebiscitom leta 1866, ker so takrat z absolutno večino glasovali za Italijo, ki jim je bila ljubša kakor osvojevana habsburška monarhija Avstrija. Mi smo bili edina partizanska enota, ki se je stalno zadrževala v Benečiji in to vztrajno dobrih pet mesecev. Da so Benečani ohranili svoj jezik, je v glavnem zasluga slovenskih duhovnikov, ki so vzdržali vkljub strahotnemu pritisku, ki ga je tako lepo opisal naš prisatelj F. Bevk v romanu *Kaplan Cedermac*. Zaradi fašističnega raznarodovanja smo bili kljub vplivu duhovščine ostali Slovenci osvojevani, čeprav so govorili Benečani čistejšo slovenščino kot Brici. Nekoč sem govoril o tem z neko ženo, ki mi je to razložila z besedami: »Mi smo Italijani, govorimo po benečanski«. Mi smo to vsi vedeli, zato smo pazili, da bi ljudem ne bili nadležni. Tem ubogim našim bratom

smo nudili vse, kar smo mogli, tako brezplačno zdravniško pomoč in vsa zdravila, meni dodeljena zobozdravstvena ekipa, ki jo je vodil dentist Tomc iz Kranja, jim je nudila brezplačno zobozdravstveno pomoč. Asistent, ki ga je izučil dentist, je bil Bric, po imenu Boris. V nahrbtniku je nosil veliko kolo, ki je dalo vrtalki zadosti obratov za vrtnanje bolnih zob. V splošnem je bila slovenska Benečija zelo zanemarjena pokrajina. Imeli so samo eno stranišče na vodno izpiranje in še to sem videl le v Srednjem, kjer smo bili na začetku, in to v hiši premožnih ljudi. Njihove skromne hiše so postavljene v strminah, male njivice so obdelovali z roko, hranili so se s polento in edini dohodek je bil od prodanega kostanja, ki je še precej dobro uspeval, ni pa bil tako debel kot v Pedrovem. V Trbilju smo imeli v mali sobici saniteto, prosveto in propagando. Spali pa smo v napol odprtem listnjaku za kostanjevo listje. Kostanjeve ježice so nas v začetku, dokler se nismo navadili nanje, bodle. Tako smo ležali v istem listnjaku tovariši Janko Toporiš, mož mojih let, ter okupacija je bil postajenačelnik v Kranju, Janez Ogrizek iz Kranja, Topol, ki je bil pred odhodom v NOV v službi pri podružnici okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Kranju, ter midva s Stojanom. Naše bivališče so delili tudi drugi tovariši, ki so prišli po opravkih na ta predel. Tako je iz Čezsoče prišla na sestanek šolskih nadzornikov domačinka iz Gorenje vasi tov. Jelka Demšar. Pripejljal se je do Trbilja s taksijem, ki ga je zanjo naročil nemški zdravnik v Bovcu, ki ga je Jelka pretentala, da je prevoz nujen. Pojavila se je, ko smo pravkar poslušali poročila iz Londona, ki smo jih v naši tehniki potem razmnoževali. Seveda smo tov. Demšarjevo peljali v hotel »Svinjak«, kakor smo listnjak v šali krstili. Vsi funkcionarji kobariškega vojnega področja smo se dobro razumeli. Komandant in komisar sta imela za nas polno razumevanje. Nikdar se ni zgodilo, da bi prišlo do kakega prepira ali večjega nesoglasja. Po novem letu 1945 je poslal tov. Derenda korpus v Trbilj. Z njim so prišli še drugi novi funkcionarji povečanega KVP ter tudi 1. bataljona 19. SNOUB bazoviške, ki je postal naš zaščitni bataljon. Ostal je pri nas do 13. aprila, ko je bil pozvan, da pride na pomoč IX. korpusu. Tedaj smo formirali KVP v samostojno četo. Dne 20. januarja smo dobili tudi novega komisarja name-

sto odišlega tov. Kuka. Oba, tov. Derenda in tov. Drago Košmrlj, novi komisar, sta ostala z nami do osvoboditve.

Zapisal sem že, da je vlada med nami zgleden tovariški odnos, posebno pa sem se navezal na »sostanovalca« tov. Toporiša in tov. Ogrizka, ki je dovršil trgovsko akademijo. Opravljal je pri KVP funkcijo šefa intendature, ki je morala delno zalagati tudi IX. korpus. Svetal zgled tovarštva sta bila tov. Vojko, ki je bil poročnik in komandant našega zaščitnega bataljona, in komisar tov. Rok. Oba sta prav očetovsko skrbela za svoje borce in nista prav nič kazala, da sta jim nadrejena. Poročnik Vojko, ki je bil komaj 16 let star, ko je vstopil v vrste borcev, je bil po svojem srcu še otrok. Najraje je poslušal pravljice, po dejanjih pa je bil zares tip pravega borca, drzen, neustrašen in premišljen, tako da ga je vsak, ki ga je poznal, moral občudovati. Kadar je šel v akcijo, je bila vedno uspešna. Dobro mi je v spominu, kako je Nemcem v neki akciji izpraznil skladišče parmezana in olja. Takrat smo imeli toliko najboljšega parmezana, da smo bili v zadregi, kam ga bomo spravili. Drugič se je spravil nad Kozake ter jim odpejljal lepo število konj. Nekoč sem bil ravno pri tov. komandantu, ko je prišel poročnik Vojko ter začel prazniti nabito polne žepce. Komandant ga je debelo gledal in vprašal, kaj vse to pomeni, Vojko pa mu je mirno in kakor bi bilo to samo ob sebi umevno, začel pripovedovati tole zgodbo: »Tokrat sem peljal naše fante v akcijo. Vzel sem jih več kot navadno, ker sem šel v belogardiščno postojanko Anhovo. Polovico fantov sem peljal v gostilno, češ naj si kaj privoščijo in pridno pojejo, drugo polovico pa sem vzel s seboj. Poiskal sem stanovanje komandanta belčkov. Tam sta bila tudi njegov namestnik in komandantova ljubica. Ubil sem oba oficirja, pobral vse, kar sta imela v žepih in šel po svoje fante, ki so prav veselo prepevali. Prinesel sem vse, kar sem jim zaplenil.« Komandant je začel pregledovati neobičajni plen. Bili sta dve pištoli, precej denarja in osebni dokumenti obeh ubitih. Prav ra. sem imel tega sila skromnega mlad. junaka. Ko smo prebredli pri Sv. Lorenecu Sočo ter se poslovili od našega zaščitnega bataljona, je tov. Vojko lahko šepal. Ker sem to že prej opazoval, sem ga vprašal, kaj mu je, na kar mi je odgovoril, da ga včasih muči revma, kar me ni začudilo, ker je tako mlad prišel

med borce in gotovo veliko skusil. Kmalu po osvoboditvi pa sem na žalost zvedel, da je ta mladi junak umrl zaradi jetike, ki je tičala v kolčnem sklepu. Tudi tovariš Toporiš je moral okusiti veliko žrtev. Često mi je govoril o svojem sinu — edincu, študentu farmacije. Med njima so bili pravi tovariški odnosi. Nekoga dne je dobil tov. komandant sporočilo, da je Toporišu padel sin. Komandant je vedel, kako bo ta vest zadela Janaka, zato me je naprosil, naj mu jo sporočim. Prav težko sem sprejel to nalogo. Sporočil sem mu jo po krajšem uvodu. Mračilo se je. Ob tej žalostni vesti je prebledel ter šel iz sobe v noč. Ko sem stopil za njim, sem ga videl stati nepremično na vogalu hiše. Tako milo je jokal, da tega še danes, po toliko letih ne morem pozabiti.

Bili smo že dolgo v Trbilju, zato je komandant premestil zaradi varnosti intendanturo v vas Kodrmac, ki je bila od nas oddaljena kake pol ure. Seveda je moral z intendanturo oditi tudi Janez Ogrizek, ki se je s težkim srcem ločil od mene in od Toporiša. Oba sva mu obljubila, da ga bova kmalu obiskala. Čez kak teden sva s Toporišem prejela od Janeza pismo, v katerem naju je prosil, naj ga prideva obiskat, ker se čuti tako osamljenega ter da sluti, da se mu bo nekaj zgodilo. Pisal nama je tudi, da naju bo Tine gotovo pustil, ker je med njimi več bolnikov z visoko vročino. Tako ne bom prišel v Kodrmac zastoj. Komandant, ki sva mu povedala vse o pismu, nama je dovolil obisk s pripombo, naj si Janez ne dela nepotrebnih skrbi in naj ga lepo v njegovem imenu pozdrava.

Naslednji dan, ko sva pravkar hotela na obisk in sva že zapuščala štab področja, so pripeljali resno ranjenega Čeha, ki so ga ranili Nemci, ko jim je zbežal. Ranjenec naju je zamudil kako uro, in ko sem ga obdelal, sva šla s Toporišem na pot. Ko sva s Toporišem prišla na sleme, od koder se pot spušča proti Kodrmacu, sva naletela na Benečana, ki je delal na svoji njivici. Domačin naju je opozoril, naj bova previdna, ker da je pred kratkim slišal silovito puškarjenje. Zahvalila sva se za opozorilo, v meni pa se je oglasila zla slutnja, da se je uresničila Janezova slutnja. In res! Naletela sva na partizana Viteza, ki nama je povedal žalostno vest, da ležita v Čubcih vsa prerešetana od rafalov, oblečena samo v spodnjice, Janez Ogrizek in

Monti, zelo simpatičen istrski Italijan, ki je bil že prekoračil 50. leto in bil član intendanture KVP. To se je zgodilo 8. 2. 1945. Kot so nam povedali očividci, ju je izdala ogabna kuharica odsekov KVP Marica, ki je ob napadu fašistov kričala, da sta oba prav tista, ki ju iščejo.

Dne 10. 2. 1945 je bil zelo mračen in deževen dan, ko smo splošno priljubljenega tovariša z vsemi častmi pokopali na pokopališču v Čubcih. Na odprtem grobu bi moral govoriti jaz, pa sem bil zaradi tragičnega dogodka tako prizadet, da sem naprosil tov. Venturinija, ki je bil vodja prosvetnega odseka zahodno primorskega okrožja, da je govoril. Pri-pominjam, da so zločinko Marico prijeli na komandi mesta Kojško. Varnostni službi se je zdela sumljiva, ker je tako vztrajno želela kuhati prav na tej komandi mesta. Verjetno je namočevala narediti fašistom enako »uslugo«, kot jo je naredila na KVP. Marica ni ušla za-služeni kazni. V vasi Lombaj je bil del korpusnega senata, ki sta ga predstavljala pravnik, preiskovalec Jovo Simon ter sodnik Stane Palčič. Razpisala sta javno sodno obravnavo. Prisostvovalo ji je ogromno domačinov. Končala se je z izrekom smrtno kazni, ki jo je moral potrditi še komandant korpusa. Ker smo takrat morali izprazniti in zapustiti Benečijo, je obsojenka, dobro zastražena, z nami vred prebredla pri Sv. Lovrencu Soča ter jo je na štabu IX. korpusa doletela zaslužena kazen.

Ko sem šel na KVP, je prevzel bolnico v Pedrovem tov dr. Bežek, ki so mu Nemci bolnico v Erzelju požgali. Tov. dr. Bežek je imel povsod smolo, pa tudi v Pedrovem. Ko sem bil že na KVP, mi je bolničarka Ivanka Permozer sporočila, da so Nemci bolnico požgali in da je v isti vasi opremil novo. Po osvoboditvi mi je bolničarka povedala, da so Nemci ponovno napadli in požgali bolnico ter njo, dr. Bežka in kuharico Ivanko Rusjan iz Arčonov ujeli ter odgnali v Benečijo v taborišče vojnih ujetnikov, od koder pa so se po osvoboditvi srečno vrnili.

Ko sem pisal o Benečiji, sem pozabil omeniti naslednje: komandant KVP je prejel od komandanta 9. korpusa odločbo, da mora v Benečiji izvršiti mobilizacijo. Poveljstvo KVP je nato poslalo korpusu brezlično šifrirano brzojavko z umestnim predlogom, naj može in fante sicer ocenijo za vojaško službo, sposobne za brigado pa ne uvrstijo v brigade, am-

pak naj jih uporabijo za obrambo domače zemlje, kadar bo to potrebno. Komandant korpusa je ta predlog odobril in mi smo se po njem ravnali. Ko smo morali zapustiti Benečijo, ni bilo skoraj nobeno oko suho. Z zadoščenjem smo ugotovili, da so beneški Slovenci postali spet »naši«. Ko sem hodil po Vipavskem in po našem Krasu, sem obujal spomine na najlepša otroška leta, ko sem hodil v ljudsko šolo v Gorici in Trstu, sem v hrepenenju gledal goriški grad ter se spominjal številnih izletov, ki sem jih opravil z očetom, upokojenecem, spomnil sem se tudi na svojega bratranca Danila Zelena iz Senožeč ter vedno upal, da ga bom kje srečal. Danilo me je pred okupacijo redno obiskoval v Gorenji vasi, ker je bil eden od voditeljev ilegalne organizacije »Tigr« (Trst, Istra, Gorica, Reka) ter povezan s komandirjem granične čete kapetanom Milenkem Jovanovičem, da je lahko neovirano prišel na italijansko stran meje. Ko sem zadnjičkrat pred okupacijo govoril s teto, Danilovo materjo, mi je potožila, da jo skrbi, ker Danilo nosi že 13 let »smrt v žepu«. Med NOV sem vedno upal, da bom kaj zvedel o njem. Nisem vedel, da je padel že kot prva žrtev fašizma v boju z italijanskimi karabinjerji dne 13. maja 1941 v Cesarhovi koči na Mali gori pri Ribnici na Dolenjskem. Nemška in italijanska policija je izdala za njim tiralico ter je padel kot žrtev izdaje. Z njim sta bila v koči tudi Ferdo Kravanja — Peter Skalar iz Čezsoče in učitelj Tone Majnik iz Volče, ki sta oba pozneje padla v partizanih. Veliko piše o Danilu Lavo Čermelj v *Med prvim in drugim tržaškim procesom*, ki je izšla v založbi Slovenske matice 1971., s pripombo, da je bilo ime Danilo v našem tisku »tabu« celih 30 let, kar sem slutil že med pogovorom s komandantom KVP 1945. leta. Dne 20. maja 1971 je izšel v Delu meni neznanega avtorja Srečka Šorlija nekrolog z Danilovo sliko pod naslovom *Danilo Zelen — borec za Primorsko*. »Sic transit gloria mundi!«

Kako smo dočakali osvoboditev? V temni in oblačni noči pred 13. aprilom smo med sovražnikovima postojankama Kobarid in Kamnje (da bi nas ne obkolili številni Nemci in njihovi pomagači), prebredli ob pomoči vodnikov Sočo. Zgodaj zjutraj smo premočeni do kože prispeli brez strela v Vrsno, kjer nas je zapustil naš odlični zaščitni bataljon. Čez vas Krn pod Rdečim robom smo šli v

Čadrg na Tolminskem. Tam smo ostali več dni. Tu nas je zapustilo KVP. Midva z mobilizacijskim oficirjem in najinima kurirjema pa sva morala preko snežišč Dupla sedla in Lepene za njim v vas Soča na Bovškem. Tam smo bili v miru več dni. Na predvečer obletnice OF so naši fantje s streljanjem uprizorili tak preplah, da so Nemci v bližnjem Bovcu, prepričani, da jih je napadla večja partizanska enota, morali v zaklonišča.

Dne 28. smo šli komisar Drago Košmrlj, mob. oficir in jaz z našimi kurirji mimo Čezsoče pri Žagi čez most, kjer je bila v obeh bunkerjih nemška posadka, ter se začeli vzpenjati v strmino Breginjskega Stola. Prenočili smo v kaverji iz prve svetovne vojne ter zjutraj prispeli v Breginj. Iz Breginja smo šli v najslabšem vremenu skozi vas Matajur, ter prispeli v Klodič, kjer smo prenočili.

Naslednji dan smo v Robedišču že razoroževali nemške vojaške enote ter pričakali 1. maj.

Naslednji dan smo ob najlepšem vremenu s pesmijo vkorakali v Čedad, kjer so nas dobro opremljeni in otovorjeni pričakali postrojeni naši bataljoni. Nekaj ur za nami so v Čedad prišli Anglo-američani ter nas debelo pogledali, ker se nas še niso nadejali. Naslednji dan so hoteli čez Vršič na Koroško, pa jim to zaradi snežnih plazov ni uspelo, zato pa je dan za tem to uspelo našim enotam. Tako se je zgodilo, da se je JA srečala z njimi na slovenskih tleh v slovenski Koroški. Dne 2. 5. proti večeru smo bili že v prestolnici Furlanije v Vidmu (Udine), kjer so nas Anglo-američani že postрани gledali. Verjetno zato, da jih ne bi »okužili« (o njih bi lahko napisal zelo žalostno poglavje, pa to raje pustim). V Udinah smo ostali tako dolgo, da so nam »naši zavezniki« postavili linijo, na kateri smo se morali ustaviti. Tako smo prišli v Št. Vid nad Vipavo, od tam pa v Postojno, kjer sem bil sanitetni referent komande mesta, dokler me niso prepeljali na interno kliniko v Ljubljano.

Dne 10. maja sem od dobrega tovariša, ki se je ranjen zdravil v bolnici »Franja« dobil obvestilo, da so moji srečno dočakali svobodo. Za 20. 5. sem dobil od mojega komandanta 24-urni dopust, da sem lahko šel domov. Do Čedada sem se peljal z vlakom, v Tolmin pa me je pripeljal meni dotlej neznan poročnik na 500 kubičnem Gazziju, ki pa ni imel več opore za noge.

Z nama se je peljal tudi tov. Karol Kavčič-Iztok, ki je bil tudi pripadnik KVP. Dobri tovariš poročnik, ki me je pripeljal domov, je pri nas prespal, zgodaj zjutraj pa me je pripeljal v Videm. To je bilo tudi zadnje dejanje dobrega tovarštva, ki sem ga okusil v svojem ži-

vljenju. Tako sem končal drugo svetovno vojno skoraj na istem mestu kot prvo, ker sem bil takrat v vasi Camineto pri Buttriju, eno železniško postajo od Vidma v smeri proti Gorici, kjer sem bil na nekem oficirskem tečaju.

Dr. Milan Gregorčič

V ITALIJANSKIH ZAPORIH*

V februarju 1942 je Ljubljana že odločno kazala svoj odpor proti okupatorju. OF je organizirala razne akcije proti Italijanom. Za predvečer obletnice Prešernovega rojstva npr. so bile ceste in ulice med sedmo in osmo zvečer čisto prazne, kakor so letaki vnaprej napovedali. Naslednji dan so dijaki po nekaterih šolah med šolsko uro nenadoma vstali in z enominutnim molkom počastili Prešernov spomin. Pred njegov spomenik je mladina nanesla cvetja. Te in podobne akcije so šle Italijanom močno na živce. Začeli so s preiskavami po šolah in z zapiranjem moških. Policijsko uro so pomaknili na pol šesto zvečer. Na ulici je padlo že nekaj žrtev.

Racije

Dne 23. februarja 1942 so Italijani zaprli Ljubljano v obroč bodoče žice in stražnici, nato pa začeli z racijami. Pregledovali so posamezne dele mesta in mlajše moške odvažali v vojašnice, kjer so s pomočjo svojih zaupnikov-izdajalcev odbirali sumljive in jih vodili v zapore belgijske in šentpeterske vojašnice. V petek 27. februarja sta prišla na vrsto Podrožnik in Rožna dolina, kjer sem stanoval. Ze ponoči smo slišali italijanske vojake na cesti, ki so stražili, da ne bi kdo iz hiš odšel drugam. Zgodaj zjutraj so pridrveli kamioni z vojaštvom, ki je nato začelo s hišnimi preiskavami in odvažanjem moških. To se je dogajalo vse dopoldne. Malo pred kosilom sem postavil za zunanjo šipo fotografski aparat, se skrnil za zastor in fotografiral kamion,

poln fantov in mož, ki so jih peljali v vojašnico. Mislil sem, da vojaki na kamionu tega niso zapazili, a sem se motil.

Aretacija

Ko smo sedeli še pri kosilu, je ob vrtni ograji obstal vojaški kamion, z njega so skočili visokorasli sardinski grenadirji, splezali čez ograjo in potokli na stanovanjska vrata. Ko smo jim odprli, so se razkropili po sobah in preiskali omare, pianino in drugo opremo. Našli so aparat in zavpili: Chi ha fotografato? Povedal sem, da sem jaz fotografiral. Moral sem se napraviti in iti z njimi. Na kamionu jih je bilo ob meni deset in dva oficirja. Peljali so me v realko, kjer je bila vojaška komanda. Skoraj dve uri sem stal v avli in ob meni dva stražarja. Nato je prišel po stopnicah komandant v spremstvu več oficirjev. Vprašal me je, ali sem poklicni fotograf. Povedal sem mu, da sem profesor. »Kaj poučuješ?« Ko sem odgovoril, da poučujem geografijo in biologijo, je zasmehljivo dostavil »in specialno fotografiranje vojaških avtomobilov«. Nasmehnil sem se, oni pa so se obrnili in slišal sem, da je ukazal »sviluppare« — razviti. Zatem so me peljali v artilerijsko vojašnico. Tam sem čakal pod stražo, da so film razvili. Od tam smo se peljali v belgijsko vojašnico. Eden od spremstva me je spet vprašal, čemu sem fotografiral. Rekel sem mu, da iz privatnega zanimanja, pa se je zasmehal in rekel: »E, per propaganda, per gli Inglesi.« Zdaj se mi je posvetilo, kaj mi bodo vse nartili. V belgijski vojašnici so me oddali karabinerjem. Dolgo časa so tekali sem in tja, končno so postavili zapisnik, mi preiskali žepo, odvzeli legitimacijo, žepni nož, zobotrebce, svinčnik, kravato, naramnice, vezalke iz čevljev. Kakor da so slekli človeka z mene! Prišlo mi je na misel, da zdaj

* Opomba: O nemiških zaporih in taboriščih sta Minka Kalan (XV. letnik) in Janko Bernik (XVII. in XXI. letnik) objavila v Loških razgledih svoje spomine. Ker smo nekateri Ločani šli tudi skozi italijanske zapore in taborišča, naj bo tale moj spis skromno dopolnilo zaporniških spominov, na srečo skromno tudi po težavah doživetij. — F. P.